

Мр Димитрије Л. МАШАНОВИЋ

КЉУЧНЕ РЕЛАЦИЈЕ ПЈЕСНИКОВОГ ЛИЧНОГ И КОЛЕКТИВНОГ ИДЕНТИТЕТА И КОНТИНУИТЕТА, ЕТНОСА И ЕТОСА

(„нова кола” у сијеру Јесничког дјела Николе Првог Пејтровића Његоша)

Слободи је колијевка
Немањина Црна Гора
„Пјесник и вила”

Седми по реду, али и посљедњи владар из знамените породице и, затим, династије Петровић Његош, Никола Први, бијаше владар и државник од формата, ратни стратег и командант у биткама које су пронијеле славу црногорског оружја широм свијета и њега прославиле као „цара јунака”, па најчешће и врло успјешан и одличан политичар и дипломата, бриљантни бесједник и народни трибун. Богатој разуђености и сложености његове личности и дјела пријеђује се изузетно значајни културни радник, главни ментор и организатор културних и просвјетних установа у Црној Гори у времену његове дуге владавине; исто тако, врло популарни пјесник и на доминантном мјесту у Црној Гори, али, по највишим умјетничким дometима, и репрезентативни пјесник родољубивих и националноослободилачких порука херојске епохе у Црној Гори и у српском народу у цјелини, као што је у свим овдје означеним и другим областима, несумњиво био, прије свега, завјетник и прегалац „Црне Горе и њене слободе”, као и свесрпског ослобођења.

Духовни скlop и карактер личности, избор смјерова дјеловања и историјске и стваралачке дometе, у сваком случају, одређују унутрашњи потенцијал или таленти, а с друге стране, спољашњи услови и могућности, као дјеловање и интеракција борбе супротних сила. У овом светлу ниједна биографија није случајна, већ је она својеврсна резултантна, повољна или неповољна, односа и тренћа дјелујућих снага. У Николином књижевном дјелу и биографским текстовима присутне су многобројне потврде његовог опредјељења и дјеловања, а као

илустрација на овом мјесту нека послужи фрагмент горчином обојене Књажеве исповијести из „Аутобиографије”, писане у његовом зрелом добу, која је на многим мјестима оштећена и знатним дијелом, вјероватно, заувијек нестала: „За себе могу рећи да сам од сваког више на олтар отаџбине положио: положио сам добровољно круни и свој млади живот намијенио срећи и величини српској са одушевљењем и врућом одлуком, нека ми је Бог свједок (...). Зар се не потписах и не рекох књазу Михаилу од Србије 25. септембра 1866. године? Све за корист и за добро српско”.

Карakterистично је да се он много раније, као владар и човјек, идентификовао са судбином подвигника и мученика – владара из рода Петровића. О томе говоре стихови из историјског спјева „Пјесник и вила”, у коме у дијалошком облику Никола Први излаже цјелокупну историју српског народа, у првом плану историју Србије и Црне Горе. Очигледно идући трагом Његоша, Петра Првог и Владике Василија у глобалној идејнотематској замисли и визији овог тока свог пјесниковања, он завршава дио спјева посвећен историјском низу владара Петровића; а с овим исказима потпуно кореспондира позната строфа из истог и веома значајног пјесничког дјела:

"Ах у дио нама паде
За род рват спрам крвника,
А на чело мјесто круне
Носит' в'јенац мученика".¹

Пјесник у личном исказу као свети завјет преузима поруке свог стрица Књаза Данила, најближег претка на владарском трону Петровића. Овде се може јасно сагледати, као и на бројним другим мјестима у Николиној поезији, да се не само историја и поезија већ и њихови лични идентитет и колективни идентитет, који су без остатка у континуитету колективног памћења и етоса чојства и јунаштва, косовског мита и српског икона и појмови из наслова предложене теме могу схватити као комплементарни или, можда прецизније, међусобно се обухватају попут концентричних кругова и сустичу, тако рећи, у једном кључу:

„Пред шатор ћу стражит Краљу”
– Стриц ми Данил зар не рече? –
„Споји ли се икад Српство
И јединство своје стече”.²

¹ „Цјелокупна књижевна дјела Краља Николе I” (реппринт издање „Зубља” – Подгорица), НИО, „Универзитетска ријеч”, Никшић, 1989, „Пјесник и вила”, стр. 299.

У овом свјетлу Николин људски и стваралачки лик може се свести и на три суштинске димензије као његове одреднице: аманетник, завјетник и вјерник! Сам вокабулар то потврђује, што нарочито рељефно истиче још један навод из „Пјесника и виле”, који је, поред тога, потпуно аналоган духу и слову Његошевог пјевања, мада је и знатна разлика по умјетничком нивоу и мисаоној дубини. Заједнички извор обојици пјесника је, наравно, дубока народна традиција о пријеклу народа, племена и братства у Црној Гори, која је, по овом схватању, знатним дијелом српски збјег, настао послије трагичног исхода Косовског боја – „што се збјежа у ове планине” („Горски вијенац”), па је тако Црна Гора чувар косовског завјета као светог ковчега слободе и опстанка:

„Косово је твоје горе
Населило јунацима –
Рањенијем и славнијем,
Преживјелим остацима;
У њима је КОВЧЕГ оста'
Лазаревог АМАНЕТА
И слободе ЗАВЈЕШТАЈИ;
Борба на смрт и – освета!”

(Кључне ријечи подвукао Д. Л. М).³

Саму суштину косовског завјета или косовског опредјељења, поред бројних интерпретирао је др Драган Недељковић: „Косовски избор је избор оног најтежег, најпогубнијег пута који је једини прави пут (...). Определити се косовски, значи (...) усхватити његошевски да буде оно што бити не може. То значи прихватити игру: ко губи добија, погибијом домашити све победе, опкладити се на карту немогућег, једину која не пропада”.⁴ Косовски мит, пак, може се тумачити и као сложена формална и значењска структура надсвођених структура никег реда; у чијем темељу је историјска епопеја, која је обликована по законитостима трагедије, у коју је интерполирана етика хероизма и „жертве благородне”. Његов је сам произишао из косовског мита и етике, чојства и јунаштва „Црне Горе и њене слободе”,

3)

² „Цјелокупна књижевна дјела Краља Николе I” (репринт издање „Зубља” – Подгорица), НИО, „Универзитетска ријеч”, Никшић, 1989, „Пјесник и вила”, стр. 299.

³ „Цјелокупна књижевна дјела Краља Николе I”, ibid., стр. 384.

⁴ Др Драган Недељковић: „Раскол – зла коб наше историје”, „Политика експрес”, Београд, 26. јун 1994, стр. 5.

то је он, један једини, готово неупоредиви „пламени поета” индивидуалном умјетничком створевином успио да превазиђе колективну творевину и да је осмисли на једном вишем, тј. умјетничком нивоу, те је одавно и с пуним правом назван „Српски Хомер”. У непосредној вези с оваквим схватањем косовске народне епопеје као драме, а прецизније – трагедије,⁵ ваља указати на неку врсту њене оптимистичке завршне поенте или епилога у једној од познатих варијаната српске народне епске пјесме „Смрт мајке Југовића”, чија три завршна стиха гласе:

„Ако јесу одлетејели ждрали,
остали су птићи ждраловићи,
Наше племе изгинути неће.”

Као да нас у нашој ситуацији, у историји и поезији, тако рећи, приморавају да спонтано прихватимо својеврсну филозофију кружења истог, суштине се понављају, а форме се мијењају, али, и нарочито, жртвовање је услов опстанка и будућности народа, идентитет се може одчитати тек на скали континуитета. Парадокс идентитета и континуитета је њихова синкретичка срасlost, јер прекид једне координате значи ишчезавање и оне друге, њену смрт. Сасвим слично односу синхроније и дијахроније у језику, али је такав парадокс присутан и у свим стварима времености и вјечности:

„Вјечна зубља вјечне помрчине
Нит догори, нити светлост губи.”
(„Горски вијенац”)

С једног другог аспекта, превасходно практичног и прагматичног, узевши у обзир средину која га је окружавала и формирала, а на коју је он у сваком погледу и много утицао, околности, дакле, његовог живота и рада, Никола Први је свој портрет вјерно остварио у пјесми „Пук у мени жели виђет”, што је исправно запазио Трифун Ђукић, која се састоји од свега два катрена. Први од њих гласи:

„Пук у мени жели виђет
Овијена демократа
И хоће ме за идола,
И за глумца и за брата.”⁶

⁵ Видјети, Димитрије Л. Машановић: „Његош на Косову”, Књижевна заједница Звездара, есеј, „Етика, естетика и структуре косовског мита”, Београд, 1990, стр. 3-37.

⁶ „Целокупна књижевна дјела Краља Николе”, ibid.

Он је, наравно, све то био по темперементу и карактеру своје личности, као и према захтјевима, потребама и обичајима средине која га је окруживала и која се све више диференцирала. Премда је, у извјесном смислу, био принуђен да буде такав какав је био. Иначе, оваква дигресија од главне теме текста, по интенцији аутора, била је нужна да се покаже бар на извјесне карактеристике духовног тла које је формирало ову снажну и морфолошки богату личност, као и да јасно огради од претјеривања о похвалама или покудама које су пратиле књижевно дјело и послије смрти, а посебно којекаква наклапања и ругања косовској епопеји или српском националном миту, из разноразних приземних интересних и идеолошких бусија и опасног духовног и историјског самозaborава и незнања. Тако, дакле, претјерани хвалоспјеви долазили су из удворичке камариле, која се формира око сваког двора и владара аутократе; а претјерана негирања сваке вриједности његовог стваралачког опуса из редова његових љутих политичких противника, што је сасвим разумљиво, с обзиром на истакнути положај на коме се налазио, а чији су успјеси подједнако изазивали и велико дивљење и велику завист. Јер Никола Први као пјесник је готово гранични примјер ангажованог пјесника, чија је пјесничка музика актуализовала ослободилачке борбе, покрете и потребе народа у вријеме његовог живота и активног дјеловања, али и непосредно била у функцији интереса двора и династије, те је требало да учврсти и његов ауторитет као аутократе владара, па и врховног књижевног узора и арбитра у књижевним питањима, чије дјело и ријеч фигурирају у ондашњој Црној Гори као стваралачка мјера и дomet. При свему томе, данас не би требало да буде никаквих озбиљних сметњи да његов стваралачки опус не добије објективно заслужену критичку валоризацију према ваљано успостављеним критичким мјерилима. И у овом погледу нема прикладнијег поређења од оног с његовим најближим пјесничким и владарским претком. Јер није много рискантно потврдити да нико у свјетској књижевности, ваљда, није успио да споји временско и надвременско, крајњу ангажованост у актуелним друштвеним и политичким борбама и сукобима у свом времену и, на другој страни, дубину и универзалност својих пјесничких визија и филозофских и научних идеја као наш Његош.

Кад се под овим углом сагледају ствари, на овом мјесту нека буде узгред речено, немају никавог оправдања ни замјерке Краљу Николи I што је био претендент на српски пријесто у вријеме кад је то било изгледно. Јер он као „цар јунака” и „таст Европе”, човјек дубоког и искреног српског освједочења, владар с огромним заслугама у процесу ослобођења Српства и заслуженог угледа у читавом свијету – могао је с пуним моралним правом претендовати на српски владарски трон. Јер он је био, неоспорно један од достојних жезлоносача и сабљоносача, из владарског и „породичног клупка Петровића”, (И. Секулић), о којима заправо пјева у „Пјеснику и вили” као нераскидивом ланцу слободарства и подвижништва:

„Два вијека сабљу ту је
Додавала рука руци:
Чуда њоме сатворише
И дједови и унуци (...)"⁷

Сасвим је друга околност што је статус Николе Првог као претендента временом оптерећен и двјема озбиљним слабостима. Једне од њих били су дубоко свјесни његови савременици, славни црногорски ратници, који су се касније с носталгијом сјећали свога старога Краља што с главарима и јунацима под чувеним Бријестом приповиједа о чојству и јунаштву и правду народу дијели. Њихова колективна представа о лицу и положају свога бившег суверена на временској дистанци била је донекле идеализована, али су знали често да понављају ноторну истину која је функционисала као колективни стереотип: „Е, Краљ Никола, Бог да му душу опрости, имао је кћери, а није имао синове”. Друга слабост указала се доласком на српски владарски трон Петра Карађорђевића 1903. године, Карађорђевог унука и Николиног зета, а то је од овог тренутка, управо, била Николина ривалска неравноправност. На крају, трајно династичко цапање о српски владарски трон (Обреновићи, и Петровићи и Карађорђевић) прешло је у отворено кош카ње, подметање и ниске ударце са сваке стране, што се може прикладно коментарисати стиховима великог пјесника:

„Чегрст грдна и омраза тешка,
Закулисна борба невитешка –
свима им је разум помрачила.” (Његош)

Заиста, историју понављају они који заборављају њене поруке и поуке, а зато се, како по свему изгледа, нама стално догађа Његош:

„Бог се драги на Србе разљути
За њихова смртна сагрешења:
наши цари закон погазише,
почеше се крвнички гонити(...).” (Горски вијенац)

Дуги Николин живот и, безмало, срећна владавина, затамњени су трагичим крајем: умро је усамљен, одбачен, разочараан... Такве околности су, очигледно, ван оквира ове теме. Међутим, данас, као што је било јуче и као што ће бити сјутра, бесmisлено је и опасно тумачити и интерпретирати Николину поезију

⁷ „Целокупна књижевна дјела Краља Николе I”, *ibid.*, стр. 313.

као да она није оно што јесте, да Никола није био оно што је био, да није мислио како је мислио, да није ни пјевао како је пјевао, већ да је све то некаква опасна маска. То су, наравно, манипулације и глупости, штетне јер су најтешче повезане са другим разорним манипулацијама и глупостима „зла домаћега”, које се у овом случају зове злоупотреба књижевног стваралаштва. „Само нас истина може спasti” – мисао је Исуса Назарећанина универзалног значења.

С обзиром на личност, васпитање, па и, нарочито, историјски изазов коме је ваљало да одговори, главна интенција овог концепта и методолошког поступка је да пружи само сумарну скицу идеја, погледа, изворних и аутентичних опредељења, национално-етничких, етичких па и политичких идеала Краља Николе, који су као у жижи садржани у његовим „Новим колима”, што садрже пјесме које опјевају ратничку историју и традицију појединих црногорских племена, као и друге њихове специфичне карактеристике: географски положај, начин живота и организације и посебности менталитета људи ових патријархалних друштвених заједница, које су конституисале Црну Гору као заједницу племена и из које је настала црногорска држава, по свему судећи, тек под Петром Другим Петровићем Његошем, али је њен ембрион био присутан и у настојањима Петра Првог или Светог Петра. У сваком случају ово значајно дјело спољашње иницијације конципирано је под утицајем црногорског народног кола („пјевано коло”), кола у „Горском вијенцу”, која су „пјесма изведена из главе цijelog народа”, али и, с доста вјероватноће, и под утицајем четири Његошеве краће пјесме у акrostиху под заједничким насловом „Нахије”.

„Нова кола”, несумњиво, по тематском избору, поетском моделу (однос према „Старим колима”, садржински нарочито, однос према народној етици, историји и уопште према колективном памћењу народа) тако су конципирана и остварена да представљају право жариште родољубивих и друштвених идеја, те је потребно показати кореспонденције, структурне пресјеке и аналогије овог дјела и осталих његових пјесничких и прозних дјела, као и карактеристичких исказа у другим Николиним списима. С обзиром на „везану” садржину „Нових кола” (по аналогији са везаном формом неких строгих лирских облика, као што су, на примјер, сонет, гласа, газела и друге), ово дјело, тако рећи, само у себи садржи критеријум вредновања садржинских елемената: историјске вјеродостојности, племенског менталитета и агона као његове битне црте, па, наравно, и искрености и дубине пјесникових идеја и емоција. Јер онај ко се подухвати да отпјева (тачније, преппјева) историју и традицију црногорских племена, колико сличних толико и различитих, а менталитетом људи велике моралне осјетљивости, мора бити потпуно обавијештен и до крајњих граница увиђаван, објектиран и савјестан пјесник и научник у једној истој личности. Другим ријечима, Краљ Никола је, радећи на овом свом дјелу, рјешавао најтеже стваралачке проблеме и сразмјерно својим пјесничким и интелектуалним потенцијалима, рела-

тивно успјешно их ријешио. Уз извјесне слабости, неравнине и храпавости, пјесник искреног и снажног патриотског надахнућа у срећним тренуцима знао је додирнути и чаробне жице Његошеве лире. Какви су само сазвучја и епски полет стихова из „Братоножићког кола”:

„А за храброст Лутоваца
Јунаштво им барјактара –
Би гудало с удивљењем
Стало само уз гуслара.”⁸

Васпитна и родољубива намјена „Нових кола”, која су посвећена црногорској мушкој омладини, довољно се открива већ у првој строфи уводне посветне пјесме:

„Ја младежи црногорској
Посвећујем кола ова,
Где укратко такох чине
Дједова јој вitezова.”⁹

Никола Први је овом приликом отворио своју стваралачку радионицу, те је на чувеним дворским посијелима читao поједине пјесме својим сарадницима и интелектуалцима – извањцима и главарима – као добрим зналцима народне традиције, и позивао их је да дају слободно своје критичке примједбе и судове. Оваква претходна колективна критичка валоризација је, свакако, била и изузетно примјерена намјени и карактеру „Нових кола”. Необорив доказ успјешног остварења пјесникове битне интенције јесте да су племена прихватила ове својеврсне примјере чојства и јунаштва, људи су их пјевали у колу, а и неписмени су их знали напамет. Сви заједно поносили су се својим славним прецима, јер су им пјевана кола обнављала континуитет предања и чувала живу народну „свијест о самом себи и својим патњама” (Св. Марковић), а ријетки изузетци су представљали посљедицу незнања и хушкања злонамјерних људи. Једна лијепа црногорска пословица гласи: „Пошкикаче глава не боли”. Необична дијалекатска ријеч „пошкикач” значи мутивода, интригант и слично, те нека карактеристична негативна реаговања на Господарева кола ваља објаснити на свом мјесту у овом раду.

Према биљешци Душана Вуксана уз Треће издање (1910) „О овом издању”, као самостална издања „Нова кола” су објављена на Цетињу три пута и с изра-

⁸ „Цјелокупна књижевна дјела Краља Николе I”, *ibid.*, стр. 90.

⁹ „Цјелокупна књижевн дјела Краља николе I”, *ibid.*, стр. 82.

зитом учесталошћу (1890, 1894. и 1910), што јасно свједочи о њиховој великој популарности у Црној Гори. Четврто (фототипско) издање изашло је из штампе прије неколико дана у Новом Саду, а снабдјевено је и комплетном научном литератуrom. Његов приређивач и аутор уводне студије „Поезија и историја (метафорика и симболика)” је академик Радомир Ивановић, који је на нивоу поетологије најдубље и најсвестраније до сада освијетлио ово по свему занимљиво дјело. Свестрано познавање модерних књижевних теорија, естетике, филозофије и етномузичких елемената у овој студији могу се показати једним наводом: „У Колима највише пажње пјесник придаје психологији или афективном односу читаоца/слушаоца према 'пјеваном колу'. Појединачно стваралачки чин се на тај начин изједначава са колективним чином, о чему свједочи подatak да се многа од *Нових кола* или других дјела Николе Првог и данас пјевају као да су поријеклом из *Старих кола*”.¹⁰ Овде није могуће, прије свега због малог обима текста, истаћи бројна луцидна запажања и мини-анализе, али треба барем указати да Ивановић у овим Николиним пјесмама види и интерполиране тужбалице, што илуструје, поред осталог, баладичним и елегијским звучањем и сликама једне строфе из „Љешанског кола”, која почиње стихом:

„Еј, да нам је погинути...”

Нека новија теоријска и методолошка сазнања о нашој усменој народној књижевности, иначе, наводе на потребу да се тужбалице класификују као подврста јуначке епике.

Са циљем да се оствари својеврсни критички контрапункт, пошто је указано на сам врх (хронолошки, теоријски и методолошки), овде ће бити представљен и темељ критичке рецепције Николиног пјесничког дјела карактеристичном критичком оцјеном из времена кад је Николино стваралаштво било у успону, тј. низ критичких судова садржаних у кратком фрагменту из пера приређивача Другог допуњеног издања „Скупљених пјесама од Николе I” (1894). Приређивач Филип Ј. Ковачевић, између осталог, пише: „Као и сва књижевна дјела Књаза Николе, тако су и ове омање пјесме задахнуте жарким родољубљем и проникнуте, свуда, оштроумним погледима на живот и вријеме; Књаз Никола је и у њима на првоме мјесту велики Србин, па онда – велики учитељ и васпитач свога народа. Дај, боже, да нам као такви још дуго Србује да нас још дуго учи и васпитава”.¹¹ Овакав сумарни суд, недвосмислено, омогућује

¹⁰ Др проф. Радомир В. Ивановић: „Поезија и историја” (метафорика и симболика”). Попшто сам, љубазношћу академика Ивановића, добио ради увида поменуту студију, није ми позната пагинација књиге која је, управо, изашла из штампе у Новом Саду.

¹¹ „Цјелокупна књижевна дјела Краља Николе I”, *ibid.* стр. 637.

да се као са добро изабране осматрачице сагледа дух Николине епохе, однос према њему као пјеснику и владару, али и позитивна конотација ријечи/појмова који значе Николину, и црногорску, народну припадност Српству, као широј етничкој заједници и духовној припадности. Данас су, зачудо, ове ријечи/појмови у извјесним ужим срединама и групама потпуно проскрибовани. Страх до историјског самозaborава као катастрофе народа постаје сасвим реалан код сваког ко има очи да види и ко има уши да чује. Готово с очајањем се сјећам једне Змајеве пјесме посвећене несрћним Ромима које је развијао вјетар историје по читавом свијету:

„Однекуда бели људи
нападоше царство то.
Разнеше нас к'о прашину
Свуд по свету: девла, хој!“ (цитирано по сјећању).

Да би се овако формулисана тема могла, бар донекле, аналитички разложити, неопходно је одредити неколико „јастава“ личности и у колективном архетипу објаснити њихову генезу. На који начин та „јаства“ фигурирају у његовом књижевном дјелу, како се међусобно односе и како се потврђују, односно идентификују у круговима ширих заједница? Идентификација с оцем у фројдовском смислу је, готово очигледно, позитивна. Николина личност није била оптерећена неким фрустрацијама или неурозама из Едиповог комплекса, већ је однос према оцу, поред свих тешких проблема које је морао да рјешава и главобоља које су му наметале владарске дужности, у Црној Гори и исцрпљујући ратови у њеној одбрани и за ослобођење Српства, сав у знаку емотивног ганућа и потпуног припадања, што карактерише и његове идентификације с колективним групама и заједницама. На исти начин као и његове идентификације с колективима, он се идентификује с оцем у посветној пјесми свом првом штампаном дјелу,¹² где је сјећање на изузетног јунака и стратега, Великог војводу Мирка Петровића, који је и сам био пјесник, озрачено ореолом светости и свечаног завјета:

„О блажена сјенко мила,
У покоју буди светом (...)
Увијек ћу бит проникнут
Твојом вољом и завјетом!“¹³

¹² „Пјесме Књаза Николе“, (Скупио Сима Матавуљ, Цетиње, 1889).

¹³ „Цјелокупна књижевна дјела Краља Николе I“. Ibid, стр. 7.

Као завјетник, аманетник и вјерник, Никола себе, изгледа, ипак није доживљавао као „оца нације”, већ више као вјерног сина свога народа, чија је дужност да сачува завјете и аманете предака у њиховој истини и врлинама, те их непотрошene и неоштећене преда будућим нараштајима. У овом смислу Никола Први је био типични традиционалист или конзервативац, али с позитивним изворним значењем латинског значења латинског глагола *conservo*, која значи – сачувати.

Најинтересантнији и, уједно, најсложенији примјер идентификације с најужом људском заједницом којој припада, тј. с породицом (или братством) Петровића с Његуша и њиховим херцеговачким поријеклом налазимо у недовршеној драми „Хусеин-бег Градашчевић”. Очигледно, ту су присутни искреност надахнућа и знатан полет његове музе, а похвалама и врлинама узнио је Херцеговачке Србе изнад свих осталих Срба, јер им владарска породица, па и он сам, по поријеклу припадају. *Пјесничко „ја“* може се одгонетнути из рашчлањене унутрашње структуре дјела. Оно се понекада крије у дубини несвесног из разлога идеолошке или моралне природе, али и, супротно томе, искреност и полет надахнућа омогућава читаоцу/истраживачу да га интуитивно осјети. Из тих и других разлога овде се наводи подужи фрагмент из бесједе Стевана Перкова¹⁴ Владици Раду (Његошу) као примјер колективне идентификације, личне и породичне, са Србима из Херцеговине, испуњене похвалама и поносом:

„Грехоћа је о њима зборићи
 (мисли се на неке друге црногорске сусједе, – прим. Д. Л. М.)
 Ка, за сваку злу срећу осталу,
 А грешније још их истицати
 Спрама соја ћрвоћа на св'јешту
 Спрам цијећа нашега ћлемена
 Спрама Срба из Херцеговине (подвукao Д. Л. М.)
 Захумље је свешићеља Саве
 Од државе стјожер Немањића. (подвукao Д. Л. М.)
 Без њега би наше Српство било
 Као буљук стоке без угича;
 Лијепи су људи Херцеговци:
 Силни, зорни, крупни и стасити
 И окретни, тврди, поносити.
 Све од ћвоје куће, Господару (подвукao Д. Л. М.)
 До љубоћа овђе сиромаха

¹⁴ *Историјска личност из времена Пејра Петровића Другог Његоша*, Стеван Перков Вукотић је био познати народни мудрац и Његошев миљеник.

*Свак се живи може разазнати
Ко је ускок из Херцеговине (подвукао Д.Л.М.)
По изгледу, онако од ока¹⁵.*

Цитирани фрагмент на очигледан и врло сугестиван начин повезује изворно етнос и етос у синкретички јединствену цјелину, као што показује и један од најдубљих извора његовог етничког и духовног идентитета. Ето, дакле, најкраћег пута до тумачења и поријекла Српства Николе Првог Петровића Његоша.

Други и у извесном смислу још темељнији колективни објекат потпуне идентификације Николе Првог јесте Зета, као најстарије вјечно живо и трајно огњиште српског народа и српске државе (тачније, обје српске државе: и Црне Горе, и Србије), о којој је испјевао у драми „Балканска царица” праву химнички интонирану апoteозу знатног сугестивног надахнућа, у којој једним гласом проговарају, а то је глас истине и лепоте. На овом мјесту се може поздано закључити да су ту у потпуној сагласности сва она „јаства” која разликују психолози, почевши од архетипског колективног несвесног као дубинског саздања личности, преко *јесничкој „ја”*, па до „ја” с ореолом владара као својеврсног „суперега” и идентификује се, ваља истакнути, са свим својим природним, етичким и историјским својствима и припадностима: као човјек, као Петровић и владар, као пјесник итд. са бићем свог народа и његовом судбином. Треба прецизирати да је за поезију од посебног значаја одредити пјесничко „ја”, јер оно конституише, знатним дијелом, умјетничку и естетску вриједност. Оно је аутентични израз душе и духа пјесника, те се не да идеолошки замаскирати, а може се отчитати на скали искрености и полета пјесничког надахнућа. Према томе, не изгледа данас одржива ни стереотипна квалификација од стране наше старије књижевне критике да је Николина поезија „закашњела романтника” (или, бар, такав суд не може бити ваљан за оно што је најбоље у њој), јер је њено аутентично језгро изражавало на умјетнички индивидуализован начин колективна осјећања и расположења, идеје и националнородољубиве идеале херојске епохе и српства у цјелини, које је тек требало да се избори за своје ослобођење и одбрањи од нових агресора у балканским ратовима и Првом свјетском рату.

Није нимало случајно значајни српски критичар и књижевни теоретичар Богдан Поповић Николиној познатој пјесми „Онамо 'намо”, која је већ и раније била пјевана као химна српског и југословенског ослобођења у свим нашим крајевима, дао почасно, прво мјесто у својој чувеној *Антиологији новије српске лирике* (Прво издање, Загреб, 1911). Из наведених разлога потребно је Николину

¹⁵ „Цјелокупна књижевна дјела Краља Николе I”, *ibid.* стр. 580.

апотеозу навести у цјелини, која је у „Балканској царици” један од подужих Даничиних монолога, као главне јунакиње ове пјесничке драме из историје Зете:

„Ja у будућност вјерујем Зете,
 Ка' у символе цркве нам свете;
 И то, кад повор мисли ми грне,
 Ил' се прошлости у крило врне;
 Надам се да ће ускрснут' Зета,
 Све што нам туђи туђина клета.
 Јер што је Српство имало славно,
 Имало свето, имало главно,
 Није ли Зета то одњихала?
 Зета је Српство све основала;
 На зетској њиви никло је прво
 Српских владара владарско дрво;
 Од Владимира па до Ивана,
 Све што је Срба и српских страна
 У хлад је чудног дрвета било
 И коло српског јединства вило:
 Јунаке, војводе, краљеве, бане,
 Цареве наше, наше жупане,
 Свеце, књажеве и државнике,
 Законодавце и свештенике -
 Све Српству Зета дала је мила,
 Зета је легло српскијех сила.”¹⁶

Структуру „Нових кола”, појединачно и као цјелине, прожима парадигма коју чине три посебне смисаоне и вредносне цјелине, надређене једна другој, али и најтешње повезане међусобно: Племе, Црна Гора и Српство. Таква оса чини, истовремено, и хијерархију вриједности, где је Српство највише вриједности, али о њему се и говори у „Новим колима” на повлашћеним мјестима формалне и значењске структуре (обично је то почетак или крај пјесме), што конституише снажне и сугестивне интонације или ефектне поенте. Довољна су два примјера да овакву представу учине рељефном, као што је, на примјер, почетак „Пиперског кола”:

¹⁶ „Цјелокупна дјела...”, ibid, стр. 407.

„О танкоме брашњенику
 Стизао је Пипер свуда,
 Да одржи српско име
 Чинио је јадан чуда.”¹⁷

„Чевско и бјеличко коло”, које је, иначе једно од умјетнички и естетски најсигурније изведенних кола, на пластичан начин истиче јунаштво српских косовских јунака као идеалних узора и највиших ауторитета у просуђивању дјела и врлина чојства и јунаштва. Двије завршне строфе овог кола гласе:

„Суд Лазарев кад би сио
 Да јуначка дјела суди
 Ил' Обилић из вјечнога
 Сана да се сад пробуди

(...) С тога суда не би доша'
 Сјајнијега нико лица
 Од нашега смјелог јата,
 Од Чевљана и Бјелица.”¹⁸

Све координанте српског простора, историје и духовних особености и вриједности сутичу се на Цетињу, које није само огњиште црногорске слободе, већ и завјетни ковчег и чувар историјских и духовних вриједности српског народа у цјелини, с нагласком на Косову и царском граду Призрену, који, опет, симболизују српство као цјелину. О томе Краљ и пјесник пјева с пуном мјером достојанства, поноса и самосвијести, успијевајући да историју дочара магичком снагом поезије и успостављајући идентитет и континуитет с народним бићем којему припада. То ће он, наравно, остварити у својему „Његушком и цетињском колу”, чије прве двије бриљантне строфе репрезентују и Црну Гору као цјелину:

„Вјера, пјесма и слобода
 Свјетила су наша била
 Од кад нам се под Ловћеном
 Лоза страшна подњивила.

¹⁷ „Цјелокупна дјела (...)", *ibid.*, стр. 50.

¹⁸ „Цјелокупна дјела ...”, *ibid.*, стр. 82-83.

Сва знамења испод Шаре,
 Сва знамења и светиње
 Скупљена су под Ловћеном
 Међу нама на Цетиње.”¹⁹

Такав поредак, али истовремено и хијерархија вриједности, мање-више, карактерише и сва, појединачно их узевши, „Нова кола”. Као што је већ речено, тај поредак је успостављен на вертикалној оси: племе – Црна Гора – Српство, те највише вриједности и доприноси припадају овом ширем националном и духовном оквиру. У овакву шему се природно уклапају братства и поједини истакнути јунаци и главари, иако се они не помињу у свим овим вриједносним круговима.

Није интенција аутора овог текста да изврши подробну анализу умјетничких и естетских вриједности Николиних „Нових кола”, али је нужно учинити неколико општих опаски ради бољег разумијевања изабраног и комплексног тематског подручја. Изразиту сложеност досљедног и потпуног остварења пјесниковој умјетничке намјере, несумњиво, детерминисале су двије тијесно повезане компоненте: његошевски збор „пјесме (...) из главе цijелог народа” и велика различитост племена у погледу историје и генезе, традиције, менталитета, обичаја и њиховог природног окружења. По свему судећи, Никола Први је такву умјетничку намјеру релативно успјешно остварио, а тек прецизна анализа могла би показати умјетничке успоне и падове у појединим колима. Сваки суд „одока” може изгледати изразито субјективан, али ако се човјек ослони и на естетски доживљај као такав, поред поменутих („Чевско и бјеличко коло”, „Његушко и цетињско коло”), по кохеренцији, стилским ефектима могу се издвојити и "Цеклинско коло", "Љуботињско коло", „Црничко коло” и још нека кола. „Цеклинско коло”, на примјер, садржи једну суптилно нијансирану словенску антitezу и укупну слику живота и менталитета овог соја људи, а сва поменута кола уздижу се изнад пуког стиховања и римовања. Но, у сваком случају, има и блиставих тренутака, поред извјесних слабости и рогобатности, у осталим колима. „Васојевићко коло”, на примјер, у свему би могло да се придружи најуспјешнијим колима, ако би се избазила неуспјела прва строфа (ono поређење са „струцима од купуса”). Друга строфа овог кола била би онда и његов блистав почетак:

„Васов траг је једрог здравља,
 Лијепијех црта лица,
 Он је стожер Рашкој земљи
 И китна јој перјаница.”²⁰

¹⁹ „Цјелокупна дјела (...)", ibid, стр.

²⁰ „Цјелокупна дјела ..." ibid, стр. 92.

Јер, утврђује историјску генезу и истиче високи етички и патриотски ранг овог великог црногорског (и рашког) племена.

Овај примјер у „Васојевићком колу”, а може се наћи и приличан број аналогних примјера, на карактеристичан начин свједочи једну озбиљну слабост Николе Првог као пјесника. Он, као ни његов велики и утицајни пјеснички узор Јован Јовановић Змај, није имао довољно развијено критичко осјећање и однос према властитим пјесничким творевинама. На недовољну оформљеност те врсте укуса утицала је, несумњиво, и дворска средина која му је претјерано повлађивала, али и чињеница да су му многобројни послови и обавезе владара, државника и дипломате остављали исувише мало времена за књижевни рад.

Ако се озбиљно има у виду морална осјетљивост и славољубивост Црногорца, дух агона склон претјеривању и мотивима, па и посебним критеријумима у оквиру племена, мало је било неспоразума и реаговања која су изазвала Николи-на „Нова кола”, што значи да је он изванредно познавао историју, традицију и све друге одлике поједињих племена, те је о њима могао објективно и непристра-сно судити. Дјела чојства и јунаштва славних предака су била његова права и трајна инспирација, а он је и себе уткао у једну особену и херојску друштвену и државну патријархалну заједницу у врло значајној улози Краља-пјесника, који дијели јуначку правду и славу незaborава, па се понекад у ту сврху чак обраћа себи у трећем лицу, као на примјер, у „Кучком колу”:

„Ах, милосни Књаз Никола,
Свијетлог ти твога скута -
Не дај твојим јунацима,
Да умиру по два пута.”²¹

Међутим, извјесну забуну, али и трагичне посљедице, како се прича у Црној Гори, изазвала је једна строфа из „Љешанског кола”, која гласи:

„Еј, да нам је подигнути
Из гробова сто Љешњана,
Погинулих крај Ситнице
У сто борба и мегдана.”²²

Ако се објективно анализира текст и контекст, а посебно стилске особено-сти, што потврђује и славна историја Љешанског племена, може се поуздано за-

²¹ „Цјелокупна дјела (...)", *ibid.*, стр. 91.

²² „Цјелокупна дјела (...)" *ibid.*, стр. 104.

кључити да је „Љешанско коло” као цјелина веома успјело и похвално, а цитирана строфа није никакав изузетак. Напротив. У њој је тамним и болним звучима тужбалице опјевано мноштво жртава у борби за достојанство и слободу племена и Црне Горе. Забуну је, очигледно, изазвала синтагма „сто борба и мегдана”, која је престилизована добила потпуно супротан смисао у ругалачкој анонимно насталој парафрази ове строфе. Ово је лако објашњиво чим се укаже да оваква синтагма представља једну од карактеристичних стилских црта у Николиној поезији, те се може наћи поновљена (или варирана) као ознака за изразито мноштво догађаја или предмета. Код њега, једноставно, број „сто” означава свако мноштво, па и оно знатно веће од сто, што може довољно илустровати један примјер из дјела „Пјесник и вила”. Такав јединствен примјер је Николин опис славне погибије Милоша Обилића пошто је распорио турског султана Мурата. Стилска варијација са бројем „сто” овдје је садржана у читавој строфи, која гласи:

„Сто сабаља, сто ханџара
И крвијех јатагана,
Сто Милошу ударише
По животу смртних рана.”²³

На крају, у овом прилично растреситом есеју додирнута су многа питања из оквира теме и поезије Николе Првог, али, вјероватно, ни једно од њих није до краја ријешено. Међутим, указано је на пут њиховог прецизнијег аналитичког рјешавања, али и показано како је Краљ и пјесник успио да у форми лирског осмерца изрази епски дух народа, идентификује се с његовим бићем и сачува историју и традицију, идентитет и континуитет народног бића коме и сам припада.

²³ „Цјелокупна дјела (...)" ibid., стр. 378.

**КРИТИЧКА ЛИТЕРАТУРА И ГРАЂА
„ЦЈЕЛОКУПНА ДЈЕЛА НИКОЛЕ И ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША”**

- „Цјелокупна” I, II, III, IV, V и VI”, „Обод”, Цетиње, 1969.
- „Пјесме Књаза Николе”. Скупио Симо Матавуљ, Цетиње 1889.
- Др Никола Рот: „Психологија личности”, Завод за издавање уџбеника НР Србије, Београд, 1963.
- Карл Густав Јунг: „Лавиринт у човеку”, „Вук Каракић”, Београд, 1969.
- Др Владета Јеротић: „Човек и његов идентитет”, „Дјечје новине” – Медицинска књига”, Горњи Милановац, 1988.
- Академик Радомир Ивановић: „Поезија и историја” (Симболика и метафорика „Нових кола”), студија у рукопису, 1997.
- Трифун Ђукић: „Пјеснички лик Николе Петровића Његоша”, Предговор издању „Никола Петровић – пјесме”, „Народна књига”, Цетиње, 1995.
- Емил Сиоран: „Историја и утопија”, „Универзитетска ријеч”, Никшић, 1990.
- Др Саво Вукмановић: „Никола I Петровић Његош” (биографске црте)”, „Обод”, Цетиње, 1990.
- Димитрије Л. Машановић: „Његош на Косову”, „Књижевна заједница Звездара”, Београд, 1990.
- „Цјелокупна књижевна дјела Краља Николе I” (репринт издање „Зубља” – Подгорица), НИО „Универзитетска ријеч”, Никшић, 1989.

Dimitrije MAŠANOVIĆ, M. Sc.

PERSONAL VS. COLLECTIVE IDENTITY AND CONTINUITY,
ETHNOS VS. ETHOS IN THE POETRY OF NICHOLAS I PETROVIĆ

Résumé

The literary critic and historian Dimitrije L. Mašanović, in his work on PERSONAL VS. COLLECTIVE IDENTITY AND CONTINUITY, ETHNOS VS. ETHOS IN THE POETRY OF NICHOLAS I PETROVIĆ (NEW DANCES in the overall structure of King Nicholas poetry), explores the NEW DANCES as an individual artistic transformation of history, tradition, spirituality and the patriarchal way of life of Montenegrin tribes, into literature. As Njegoš's "poem born out of the spirit of the nation", the NEW DANCES represent the central and authentic part of a patriotic and national-patriotic branch of literary development, as well as the most fruitful and significant part of the overall poetry of Nicholas I, thus determining him as a poet of prominence and continuation of poetic and spiritual tradition of Montenegro and all the Serb nation.

The epic spirit of his people and its historical conscience have successfully been expressed by Nicholas I through octosyllable verse of a “dance song”, in the same manner in which he identified himself with the collective being of his people and all its national ethnical and ethical dimensions. It is demonstrated here that a relation established between: tribe - Montenegro - Serb nation, as an element of internal structure of poems on tribes, can be applied as a scale of values i.e. a key for understanding and establishing the hierarchy of values, having in mind all the authenticity, sincerity, power of inspiration and general artistic and aesthetic values of the poetry of King Nicholas. It is quite understandable, as it is patriotic poetry, which is not only an artistic expression of poet's personal feelings, but primarily and crucially that of collective feelings, ideas and ideals of the people a poet belongs to. In that sense, it represents an authentic expression of dominant feelings, moods and ideas of one time, with all the characteristics of the heroic epoch of the history of Montenegro and Serb nation shortly before great liberation wars of the second decade of the 20th century.

